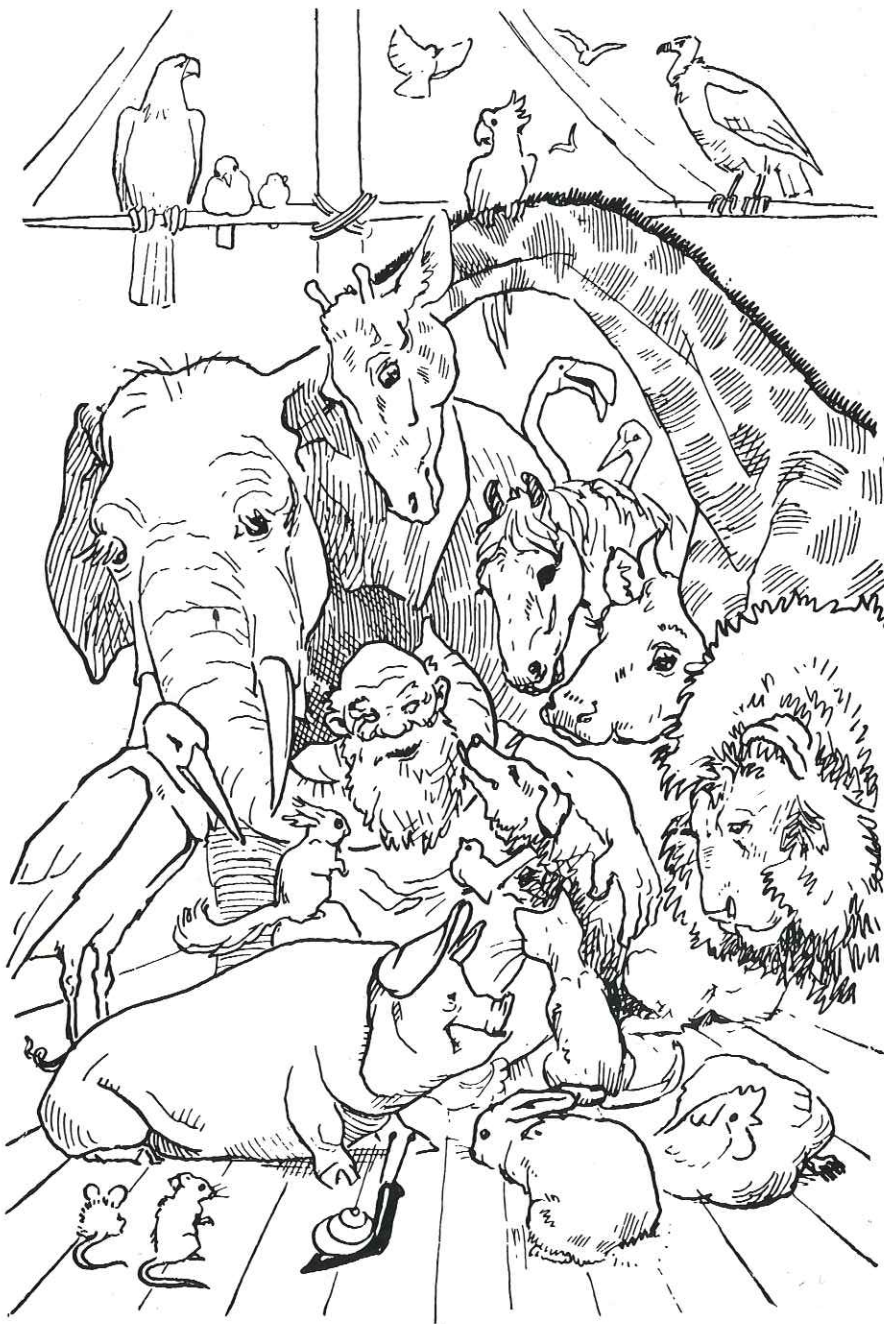

Meindýgrahrandarinn

Hluti I: Vitund og veruleiki

Áður fyrr var litið á náttúruna sem stöðugt fyrirbæri, sem öðru hvoru umturnaðist í hamföllum og upp risi ný veröld. Síðan hefur mikið vatn runnið til sjávar og nú skoða menn gang náttúrunnar sem óstöðuga framvindu án sýnilegs upphafs eða endis. Fjölbreytni lífríkisins er geysileg og lífverur eru stöðugt að deyja út og nýjar að þróast. Vistfræðin glímir við þessa framvindu og leitast við að lýsa núverandi stöðu mála, orsökum hennar og afleiðingum. Sumar kenningar vistfræðinnar gera ráð fyrir einhverskonar sveiflandi jafnvægi, en jafnvægi í bókstaflegum skilningi þess orðs er ekki að finna í umhverfinu. Almennar hugmyndir og viðhorf til náttúrunnar gera samt sem áður sífellt ráð fyrir að eitthvað slíkt sé fyrir hendi. Náttúruverndarsjónarmið byggja heilmikið á umræðu um „jafnvægi“. Slagorð eins og „óeðlileg þróun“ og „óeðlilegt ástand“ náttúrunnar glymja í eyrum manna. Í þeim endurspeglast *krafa* um það hvernig náttúran eigi að vera og hvernig *ekki*. En hver ákveður hvað er „eðlilegt“?

Hér er í raun vakið mál á ævagömlu deilumáli um stöðu mannsins og hlutverk í náttúrunni. Okkur sýnist vera þrískipting á afstöðu manna í þessu deilumáli.

Fyrst má nefna þann flokk, sem telur mannskepnuna hafna yfir önnur dýr og þar með náttúruna. Maðurinn er drottari, sem stendur utan við leikinn en fylgist með og grípur inn í ef þurfa þykir. Sérstaða mannsins er, samkvæmt þessari skoðun, algjör og vald hans óumdeilalegt.

Öðrum finnst hugsunarlaus umgengni við náttúruna óæskileg og manninum hættuleg ekki síst í ljósi síðari tíma mengunar og auðlindapurðar. Skynsemin segir þeim að náttúruvernd sé nauðsynleg til að tryggja stöðu mannsins í framtíðinni. Málsvarar þessa hóps hampa því gjarnan að maðurinn sé hluti af náttúrunni; en á bak við tjöldin er gamli drottinnarinn sem talar stöðugt um náttúruna í þriðju persónu – náttúru sem þarf að viðhalda fyrir manninn. Líffræðirannsóknir og reyndar fleiri vísindi eru réttlætt sem nauðsynleg undirstaða skynsamlegrar umgengni. Hér í flokki eru langflestir náttúru- og umhverfisverndarmenn auk „skynsömu“ vísindamanna.

Þriðji hópurinn er líklega sá óljósasti en hann samanstendur af þeim mönnum,

Meindýr eru af ýmsum stærðum og gerðum.

(Úr Vísnaðókinni).

sem hafna stjórnunarhlutverkinu sem siðlausu og lita á manninn sem venjulegt náttúruyfyrirbæri. Þeir boða nýjan lífs-máta í fullkomnu samræmi við náttúruna, sem þeir eru órofa hluti af. Í stað þess „rannsóknar“ brjálæðis, sem nú tíðkast og hefur þann tilgang að blóðmjólka náttúruna eiga vísindin að sinna sínu upprunalega hlutverki að svala forvitni mannsins og kynna betur fyrir honum þá veröld sem hann er hluti af. Þetta er raunverulega boðun á nýju og betra þjóðfélagi, þar sem „náttúran“ væri svo sjálfsögð undirstaða alls að hugtakið náttúruvernd yrði merkingarlaust. Þeir eru margir sem vildu að þetta gæti orðið að veruleika en enn sem komið er telst þetta útópía og af andstæðingum álitin alger misskilningur á eðli mannsins og hlutverki hans.

Firring nútímaþjóðfélags og soun, sem er megineinkenni iðnríkjanna auk yfirvofandi geryðingar hefur vissulega valdið mikilli óánægju. Nú er ekki hægt að vera hlutlaus og allar gerðir manna flokkast sem afstaða til eigin tilveru.

Viðhorf manna til umhverfisins endurspeglast í mörgum málum, ekki síst í afstöðu manna til dýra en einn hópur þeirra eru svokölluð meindýr og um hann eru meiningar einna skiptastar. Það er því ekki úr vegi að taka hann til umfjöllunar.

Meindýr eru af öllum stærðum og gerðum. Við munum hér takmarka umræðuna við íslensk dýr úr hópi fugla og spendýra, ekki svo að skilja að meindýr úr öðrum dýrahópum séu annars eðlis í grundvallaratriðum heldur kjósum við að draga þar mörkin vegna viðfeðmi umræðunnar. Það eru einmitt þessi dýr sem vekja mismunandi tilfinningar hjá fólki. Sum eru lofuð en önnur eiga ekki neitt gott skilið.

Það er einkum mótun afstöðu manna sem vekur áhuga okkar... Við túlkum skoðun okkar en reynum ekki að fela hana bak við eitthvert ímyndað hlutleysi. Það er einmitt þetta hlutleysiskjaftæði sem

tröllríður allri málefnalegri umræðu um lífríkið.

Íslenska meindýrafánan samanstendur af eftirtöldum dýrum:

Ef við byrjum á spendýrunum þá eru á þurru landi: rottur, mýs, tófa, minkur og hreindýr, en í sjó: selir og háhyrningar. Af fuglum eru það helst gæsir, ált, gulönd, örn, kjói, smyrill, hrafn, starri og mávar og svo einn hálfvilltur, dúfan.

Sumir vilja telja hvítabjörn með en vafamál er hvort hann telst íslenskt dýr og því eðlilegra að undanskilja hann, enda eru viðbrögð manna við honum líkust viðbrögðum við náttúruhamförum og því sjálfsagt að flokka hann með slíkum.

Engin húsdýr eru á þessum lista. Þau geta varla talist valda manninum skaða þar sem þau hljóta einungis að vera til vegna þess gagns sem við höfum af þeim. Þetta á þó ekki við um dýr sem sleppa úr umsjá mannsins svo sem villikettri og hunda og er því eðlilegt að telja þau með.

(Walt Disney).

Með ofangreindri flokkun er vakið máls á stóru vandamáli sem viðkemur vitund hvers og eins gagnvart dýrum. Þessi fjölbreytta vitund er í raun þungamiðja umræðunnar um hvað meindýr er og í viðara skilningi grunntónn allra umhverfismála.

Menn eru sífellt að gæðaflokka umhverfið út frá sjálfum sér og alhæfa síðan niðurstöðu sína.

Hvað eru meindýr?

Geir Gígja, sem fyrstur gaf út bók hérlandis sérstaklega um meindýr, sagði: „Meindýr má nefna öll þau dýr sem á einhvern hátt eru til óþæginda eða tjóns“.

Flestir eru sammála Geir þegar þeir skilgreina meindýrahugtakið, enda felst sá skilningur í orðinu. Aftur á móti kemur í ljós að þegar skilgreiningin er komin eiga menn í mestu erfiðleikum með að segja hvort eitthvert dýr sé meindýr eða ekki. Hugtakið virðist í daglegu tali notað um þau dýr, sem maðurinn telur að skaði hagsmunum hans, hafi óæskileg áhrif á um-

hverfið eða séu í sjálfu sér óæskileg. Það er því ekki aðalvandamálið að skilgreina meindýr heldur hverjir hagsmunir mannsins séu, hvenær maðurinn verður fyrir tjóni og hvert sé æskilegasta umhverfi hans.

Höfundar í íslenskri dýrafræði virðast þó vera með þetta á hreinu því þeir nefna yfirleitt skaðsemi og óþægindi af dýrum þeim sem þeir fjalla um og er þannig talsverð hefð fyrir því að telja upp „hið illa“ í fari dýra. Á sama hátt er rómantikinni tjaldað þegar það á betur við. Í dýrafræðibókum sínum hafði Dr. Bjarni Sæmundsson það t. d. fyrir fasta venju að vegna og meta kosti og galla dýra og þeirri venju er viðhaldið í bókum Landverndar nú í dag.

Flokkun meindýra er erfið. Einfaldasta byrjunin er að flokka þau í skaðleg meindýr og skaðlaus, hversu þversagnakennt sem það kann að virðast. Þá er tekið jafnt mið af geðþótta og sértækum viðhorfum allra. Flest meindýr færu í báða flokkana. Þessu yrði eins farið með húsdýrin ef þau væru tekin með. Sá eðlismunur er þó á húsdýrum og villtum dýrum að húsdýrin eru algjörlega undir stjórn mannsins, hvort sem hún er göð eða ekki. (Það er t. d. ekki að ástæðulausu að sauðkindin er kölluð fjallamaðurkur). Vafamál er hins vegar hversu mikið villt dýr eru undir áhrifum mannsins og hversu æskilegt er að við reynum að hafa þau undir okkar stjórn.

Það er enginn eðlismunur á óþægindum og skaða sem dýr valda. Þarna er einungis um stigsmun að ræða allt frá smáfuglinum sem skítur á bílinn til dýrbítsins sem eyðir fjárstofni heillar sveitar. Skaði getur einungis talist stafa frá dýrum ef hægt er með öruggu móti að rekja til þeirra ákveðið tjón. Án tilvistar umrædds dýrs væri visst vandamál alls ekki til staðar. Öll dýr geta valdið einhverjum skaða en hann verður að vera umtalsverður til að verða öllum ljós og umhugsunarmál.

Beint tjón af völdum dýra eru t. d. skemmdir háhyrninga á netum, minkar drepa stundum hænsemi, rottur og mýs naga og skemma, gæsir rótnaga tún o. s. frv. Dýr geta einnig valdið ýmiss konar óbeinu tjóni en oft er erfitt að staðfesta það.

Tvö atriði skipta hér mestu máli. Í fyrsta lagi er ekki nándar nærri alltaf hægt að sýna fram á að dýr valdi raunverulega þeim skaða sem það er sakað um og í mörgum tilfellum er sakleysið augljóst öllum heilvita mönnum. Í öðru lagi eru aðgerðir gegn dýri sem veldur tjóni oft kostnaðarsamar án þess að skaði vegna dýrsins minnki sem því nemur. Þetta getur valdið því að kostnaður vegna dýrsins eykst við aðgerðir gegn því. Þessar tvær staðreyndir eru vissulega rauði þráðurinn í þessari grein og verða því ræddar aftur og aftur.

Við munum nú ræða um meindýr út frá fjórum aðgreindum forsendum.

(Walt Disney).

Einhæfur málflutningur gegn ýms-um dýrum hindrar eðlileg samskipti almennings við aðrar dýra- tegundir.

Söguleg meindýr.

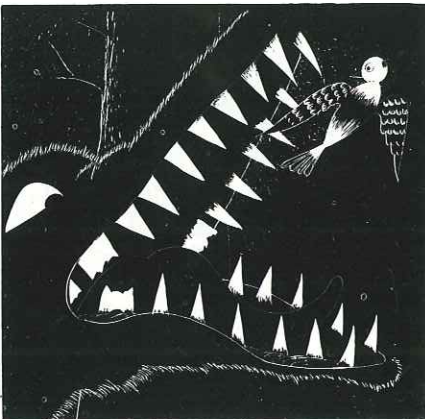
Hér er um að ræða dýr sem gerðu skaða fyrr á tímum en valda nú vegna breyttra framleiðsluhátta eða gildismats mun minna tjóni, eða engu. Ákveðinnar tilhneigingar virðist gæta í þá átt að viðurkenna ekki svona breytingar heldur standa fast á því að dýrið valdi tjóni og jafnvel ýkja það. Eða finna nýjan skaða af völdum dýrsins sem fram til þessa hefur verið talinn ómarktækur eða alls ekki fyrir hendi.

Tófa er gleggsta dæmið hér um. Fyrr á öldum var aðbúnaður sauðfjár mun verri en nú tíðkast og aðrir búskaparhættir stundaðir. Það er fullljóst að skaði af völdum tófu var í beinu samhengi við ástand og eðli búskaparins. Á síðari árum hefur dregið mjög úr skaða sem tófan er sögð valda jafnvel þó að sauðfé hafi fjölgað mikið. Tófan nýtir sér að sjálf sögðu þau hræ sem til falla og skýrir það flestar lambsleifar við greni en ekki það að tófan hafi drepð fullfrísk lömb.

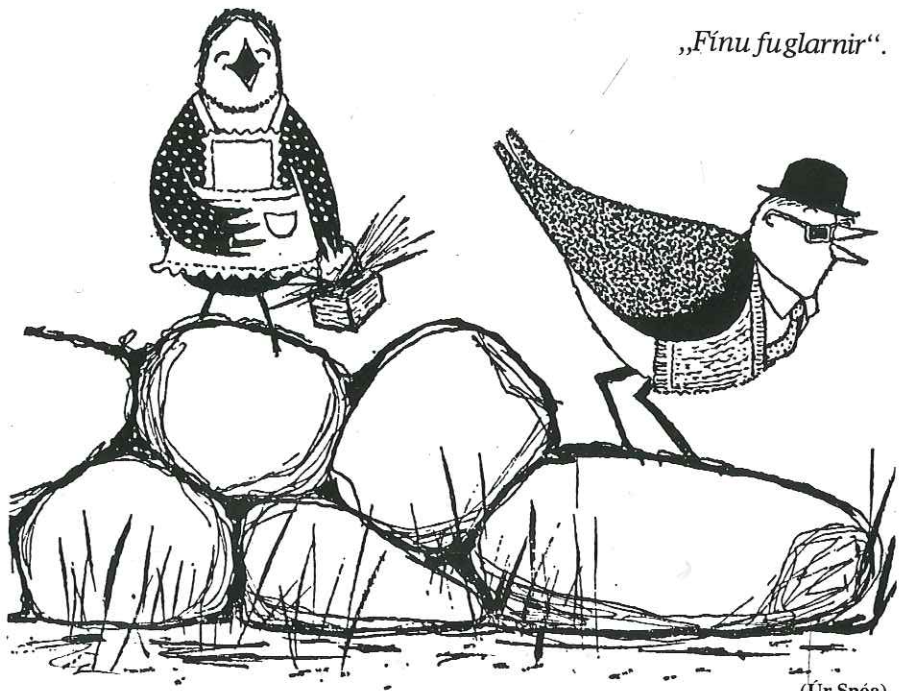
Öðru hvoru koma þó upp dýrbítar meðal refa. Þeir dýrbítar sem finnast nú orðið eru þó í æ fleiri tilfellum hundar sem hafa sloppið úr gæslu eigenda. Athyglisvert er að í nýlegri grein í Morgunblaðinu var tófu kennt um dráp í fyrisögn þótt í greininni sjálfri þætti alveg eins líklegt að hundur væri sökudólgurinn. Viðhorfin til dýrbíts ættu að vera þau sömu hvort sem um hund eða tófu er að ræða. Allur tófustofninn var þó dæmdur óhelgur vegna þessa máls en ekki hefur heyrst stungið upp á útrýmingu á hundum, nema í þéttbýli þar sem verið er að útrýma rollum.

Tófan hefur ætíð verið ofsótt hérlandis, fyrst vegna skinnanna en síðar meir vegna skaðans sem hún var sögð valda. Oftast hefur hún verið drepin með öllum tiltækum ráðum. Ekkert fékk það á menn þótt aðferðirnar væru ekki sem fallegastar og eitthvað annað dræpist líka.

Það er grátbroslegt að fyrst nú á síðustu 20 árum ber herferðin árangur og tófum fækkar einmitt þegar skaðsemi þeirra er orðin óveruleg og allar aðgerðir dæmdar til þess að verða margfalt kostnaðarsamari heldur en skaðinn sem dýrin valda. Þess má geta að á Norðurlöndum er tófa sjaldgæf og heilmikið lagt í að vernda

(Úr Pétur og úlfurinn).

(Úr Spóa).

hana. Það er því ansi hart að í landbúnaðarþætti ríkisútvarpsins skuli koma fram slíkir fordómar um tófur (eins og raunar flest villt dýr) að nálgist ofsóknaræði. Eins og þegar umsjónarmaður þáttarins ræddi þar við einn postula útrýmingarherferðarinnar og klykkti sá út með því að það væri ekki einu sinni nóg að útrýma tófunni hér því þessi ófögnuður bærast þá örugglega með ís frá Grænlandi.

Nýlegar yfirlýsingar meindýraeyðis um að tófustofninn sé ekki í neinni útrýmingarhættu virðist benda til þess að ekki sé stefnt að gjöreyðingu. En hver er þá tilgangurinn með því að drepa tófur á Hornströndum?

Dýrum sem hefur fjölgað.

Það er athyglisvert að þau dýr sem hafa eða virðast hafa breytt lífsháttum sínum eða numið hér land nýlega eru flest leynt og ljóst í hópi verstu meindýra.

Lítum fyrst á mávinn. Mávinum hefur fjölgað víða um heim á þessari öld. Hérlandis er sérstaklega gert mikið úr fjölgun svartbaks og hettumávu og sílámávu eru nýlegir landnemar. Ýmsar skýringar eru hugsanlegar en sú skoðun er vinsælust að aukið fæðuframboð, m. ö. o. úrgangur af mannavöldum, sé aðalástæðan. Þessum fuglum er fundið allt til foráttu. Þeir eru hættulegir í nágrenni flugvalla, eins og raunar fjölmargir eðalfuglar, t. d. kríur og vaðfuglar; þeir eru sóðalegir og smitberar (bera salmónelluna frægu); þeir flæma burt fínu fuglana með yfirgangi og eru taldir éta ósköpin öll af æðar-eggjum og ungum, laxi og silungi.

Á það má benda að „mávavandamálið“ hérlandis er augljóslega að hluta til innflutt og því kannski meira gert úr því en eðlilegt er. Sumstaðar erlendis er yfirgangur máva t. d. slíkur að þeir verpa á húspökum og skita allt út.

En hvað er að því að mávum fjölgi? Það

er augljóst mál að slíkt gerist ekki endalaust og það er enn ljósara að útilokað er að maðurinn geti haft afgerandi áhrif til að koma í veg fyrir það án óhemjufyrirferðarmikilla aðgerða. Slíkt virðist þó vera mönnum efst í huga ef dæma má af núverandi stefnu yfirvalda. Stærsta sök mávanna virðist, þegar öllu er á botninn hvolft, vera sú að gera sér úrgang mannsins að góðu, hversu mörgum syndum sem upp á þá er troðið.

Hrafninn er oft talinn upp með mávum þegar skaðsemin er rædd og telja margir að hröfnum hafi fjölgað á þessari öld. Fyrr á tímum voru aðgerðir manna gegn hrafninum tilviljunarkenndar ekki síst sökum virðingar gagnvart honum og trúar manna á mátt hans. Hrafninn var t. d. ekki settur formlega á skrá með svartbaki í eyðingaráformum stjórnvalda fyrr en árið 1973.

Aðrir fuglar sem hér koma við sögu eru t. d. fyllinn (múkkinn) en honum hefur fjölgað geysilega síðustu 250 ár um allt N.-Atlantshaf. Fyllinn getur vart talist valda mönnum neins konar tjóni (enda engar skipulegar aðgerðir gegn honum) og af honum hafa menn í raun haft miklar nytjar (eggjataka; hvað með mávana?). Ein kenning telur þessa fjölgun fýls haldast í hendur við hvalveiðar og síðan fiskveiðar og skýringin sé úrgangur frá veiðiskipunum. Það eru þessi tengsl fýlsins við manninn sem gera hann í meira lagi tortryggilegan. Við gerum það að tillögu okkar að stofnuð verði sérstök fýlanefnd sem kanni „hugsanlegt tjón“ af völdum fuglsins.

Starrinn nemur land við suðvesturströndina um 1940 og hefur fjölgað ört fram til 1970. Fyrst í stað varð ekki vart neins nema ánægju með þessa auknu fjölbreytni fuglalífsins; ekki síst vegna þess að hann tók sér bólfestu í þéttbýli og dró þannig úr óttanum við það að ekkert geti

þrífist í námunda við manninn nema meindýr. Þess var þó ekki lengi að biða að hann yrði óvinsæll af þeirri ástæðu að á honum þrífst fló, eins og á fleiri fuglum t. d. hænsnum. Flóin verpir í hreiður starrans og nýskriðnar flærnar biða hans síðan að vori tilbúnar í slaginn. Þar sem starrar verpa oft á húsum, t. d. við loft-inntök o. þ. h., grípa menn stundum til þess ráðs að byrgja hreiðurstæðið af ötta við flóna án þess að fjarlægja hreiðrið með lifrunum í. Þessar möðursýkisaðgerðir leiða yfirleitt til hins þveröfuga og hafa staðið undir starrahátrinu. Þegar flærnar eru orðnar þreyttar á að biða eftir starranum sem aldrei kemur, skriða þær út um allt m. a. inn í hús og geta bitið menn í örvæntingu sinni.

Til að reka enn áhrifameiri áróður gegn starranum, sem er t. d. ágætur söngfugl, hafa hatursmenn hans gripið til þess ráðs að ásaka hann um að fæla burt skógarþresti og jafnvel útrýma þeim. Þetta er ágætt dæmi um hvernig dýr sem valda einhverju tjóni eða óþægindum eru borin fleiri sökum sem oft eru langt frá því að standast.

Minkurinn er innfluttur af mönnum og slapp úr búum upp úr 1930 og hefur honum fjölgað jafnt og þétt síðan. Ekki þarf að útskýra þann óskaplega skaða sem minkur er talinn valda hérlandis í æðarvörpum, veiðiám og víðar; enda er gegn honum skipuleg herferð.

Eina rannsóknin sem fram hefur farið hérlandis á fæðuvali minks bendir til þess að fæða hans sé að miklu leyti verðlaus. Við sjóinn er fæða hans aðallega sjórekinn fiskur og smáfiskur á grunnsævi, t. d. marhnútur, sem vart getur talist eftirsóttur, mávaæru hluti fæðunnar svo og krabbadýr. Inn til landsins étur minkur talsvert af litlum laxfiski og yfir sumar-mánuðina eitthvað af andarungum, spörfuglaeggjum og ungum en yfirleitt aldrei

Morgun einn í þessari viku vaknaði fólk í húsi sínu við það að heimilistíkin gælti og óskapaðist í forstofunni. Þegar farið var að athuga málið kom í ljós að fyrir utan glerið í útidyrnum sat minkur og var að gæða sér á kjötbita sem tókin átti úti á skafli. Var minkurinn hinn rólegasti þó húsbóndinn á heimilinu kæmi fram. Horfðust þeir í augu smá stund í gengum glerið þar til minkurinn velti vöngum og stakkt sér, með kjötbitann, niður í holu í skafli ca. 50 sm frá útidyrnum. Sást nú minkurinn annað slagið allan daginn fyrir utan dyrnar en á meðan notaði húsbóndinn tímann til að kalla á vanan minkabana sem kom með gildru og setti við op holunnar. Minkurinn stal agnina úr gildrunni í fyrstu atrennu en lenti síðan í henni í annarri tilraun. (Úr Morgunblaðinu).

Villiminkastofninn:

Veirusýking ekki möguleg

RANNSÓKNIR á blóðsýnum úr íslenskum villiminkum sýna að villiminkastofninn er ekki sýktur af þeim veirusjúkdómi (plasmacytosis) sem herjar á minkastofn stærstu minkabúanna hérlandis. Á vegum veiðistjóraembættisins var gerð á því athugun hvort mögulegt og rétt væri að sýkja villiminkastofninn með þessum sjúkdómi til að reyna að halda stofninum niðri, en sjúkdómurinn veldur m.a. minni frjósemi hjá sýktum minkum en ósýktum og getur á háu stigi dregið þá til dauða.

(Úr Morgunblaðinu).

fullorðna fugla, talsvert er étið af hagamús, hunangsflugubúum og ýmsum öðrum hryggleysingjum. Á það er sérstaklega bent að leifar stórra fugla við greni minka gefa alranga mynd af fæðuvali þeirra. Þeir éta yfirleitt allt upp til agna.

Hvergi í heiminum hefur verið sýnt fram á að minkur valdi stofnstærðarminnkun hjá þeim dýrum sem hann étur. Rándýr takmarkar yfirleitt ekki stofnstærð bráðar en getur haft áhrif á dreifingu hennar. Hérlandis dreifir minkur líklega æðarvörpum en hann fækkar ekki þorum.

Aðalástæðan fyrir meindýrabrenni-marki villiminksins er sú að hann er að margra dómi aðskotahlutur í íslensku lífríki. Hann er sagður grimmur (sbr. innrásir í hænsnabú sem voru áberandi fyrst eftir að þeir sluppu úr búum) og hann truflar gang náttúrunnar eins og „hún á að vera“.

Nýleg veirusýking íslenska aliminkastofnsins er af sumum rakin til villiminksins en öðrum dettur í hug að útrýma þeim síðarnefnda með því að sýkja hann þessari veiru. Sú hugmynd er kannski dæmigerð fyrir þá landlægu fávísi og ábyrgðarleysi sem virðist ríkjandi.

Árlega er varið fjallháum upphæðum til útrýmingar minks en þrátt fyrir það fjölga honum frekar en hitt. Sýnt þykir að fjöldi veiddra minnka myndu hvort sem er deyja af náttúrulegum orsökum áður en þeir næðu að fjölga sér. Veiðar fækka einungis þeim dýrum sem farast hvort sem er og auka þannig jafnvel lífslíkur eftirlifandi, en draga alls ekki úr heildarstofnstærð og hafa væntanlega engin áhrif á hana (nema þær margfaldist.) Í þessu sambandi er rétt að benda á að tala minka þrefaldast á hverju vori, en aðeins einn af hverjum þremur lifir til næsta vors. Minkum myndi örugglega ekki fjölga hraðar en nú er þótt öllum veiðum yrði hætt og stórfjárhæðir spar-

aðar til þarfari hluta. Óhugsandi er að minkum fjölgi endalaust þar sem hann takmarkast af landrými sem hann helgar sér (óðöllum).

Hreindýr voru flutt til landsins á átjándu öld. Þau eru af mörgum einungis talin til gagns og gamans en eiga sér að sjálfsögðu andstæðinga. Sumir bændur eru þess fullvissir að þau séu í samkeppni við rolluna um fæðu. Aftur á móti er vitað að sauðfé og hreindýr lifa ekki á sömu jurtategundum þótt einhver skörun sé. Það er því ekki ástæða til að gera mikið úr samkeppni. Hún fer a. m. k. ekki að skipta máli fyrr en þegar ofbeit er og fæðuframboð minnkar en þá eykst skörunin af sjálfu sér. Hreindýr hafa verið staðin að því að naga barrtré og trufla þannig skógrækt. Á veturna leita hreindýrin líka stundum niður í sveitir og spilla þar haga að margra dómi með krafasi. Hreindýralöggjöfin er um margt eftirbreytniverð. Að því verður vikið nánar síðar.

Þá ályktun má draga af nefndum dæmum að flestar ástæður þess að viss dýr eru talin til skaðvalda má rekja til þess að þau hafa komið við sögu í breytingum lífríkis landsins á seinni tímum. Þau hafa haft áhrif á það „jafnvægi“ sem fyrir hendi er eða var að því er ætla má; og það sem meira er, ástæður breytinganna eru

(Úr Ungi litli).

í langflestum tilvikum rakin til mannsins og áhrifa hans.

Vísbendingar dýra.

Breytingar eða röskun er best greind á þeim afleiðingum sem fylgja í kjölfarið. Þetta notfærir maðurinn sér óspart þegar hann skoðar náttúruna og sitt tillegg til framvindu hennar. Nokkrir veigamiklir gallar fylgja þessari aðferð. Fyrst má nefna að niðurstaðan verður yfirleitt neikvæð vegna þess að hið „vonda“ kemur ætíð fyrst til tals; hvað sem hið „góða“ er ef það er þá til. Síðan er einfaldlega oft of seint að gera nokkuð í málinu þar sem breytingin er gengin um garð. Aðgerðir

yfir eða gera lítið úr raunverulegri ástæðu útrýmingarhættunnar. Það er slæmt ef dýrið hverfur en meðan það lifir er alltaf möguleiki að snúa þróuninni við.

Enn skýrari eru þó viðbrögð manna við fjölgun dýranna vegna áhrifa mannsins sjálfs.

Rottur og mávar eru helstu fulltrúar þessa ofsótta hóps á Íslandi. Börnum er réttilega kennt í sögufræðum að rottur hafi breytt út svartadauðafaraldur hérlandis fyrr á öldum og geti borið fleiri sjúkdóma. En er rottan skaðvaldur í dag eða hefur hún aðstöðu til að vera það? Eða er hún óvirkt meindýr sem getur orðið virkt við ákveðnar aðstæður? Er ástæða

hætta og svo einfaldlega mergð þeirra. Hvers vegna mega mávar ekki nýta þann úrgang sem fellur frá manninum? Ætti það ekki að vera keppikefli að fá úrganginn aftur í hringrásina, í stað þess að brenna og grafa – fá fugl í stað reyks.

Mávar geta borið smitsjúkdóma eins og flestir fuglar og mengað vatnsból. En eru miklar líkur á því að það geti skaðað menn eða orðið þeim til óþæginda? Ef það gerist í gegnum vatnsból virðist augljóst að mun heppilegri leið er að byrgja þau eða búa þannig um hnútana að smit komist ekki í þau. Í stað þess að bíða eftir að þau fyllist af mávaskít og ráðast þá með öllum tiltækum ráðum í að útrýma fuglunum. Samanber gamla máltækðið: „Betra er að byrgja bruninn áður en mávurinn skítur í hann“.

Við eigum ef til vill bara svona erfitt með að horfast í augu við eigin úrgang og þá soun sem fylgir ofneyslu nútíma-mannsins. Eða getum við ekki unnt fuglum þess að tína upp mola sem falla af nægtarborðinu?

Huglæg meindýr og blórabögglar.

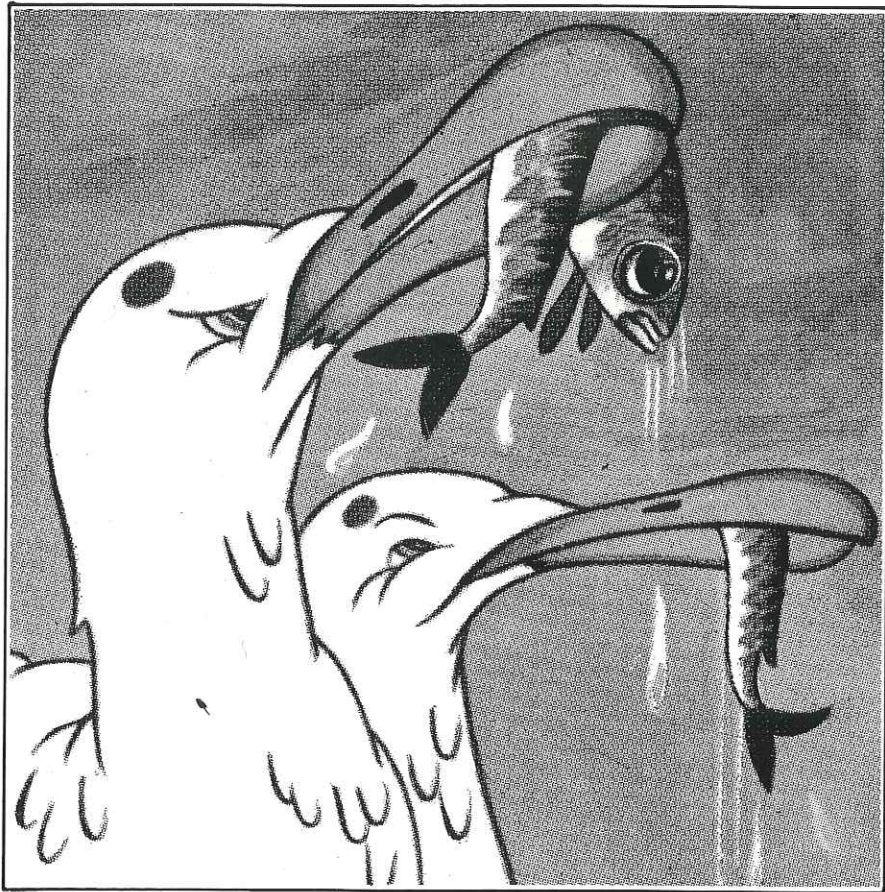
Mörg dýr sem í daglegu tali eru kölluð meindýr eru „af því bara meindýr“. Það er oft á tíðum ekki hægt að benda á neitt tjón sem þau valda og ekki einu sinni að þau séu til óþæginda. Fólki er hreinlega illa við kvikindið.

Smyrillinn er eitt af þeim dýrum sem hefur oftsinnis vakið upp hefndarskylduna í byssuglöðum Íslendingum enda verður þess varla látið óhefnt þegar hann velur sér oft fórnarlömb af slíkri ónærgætni og raun ber vitni. Í þessu sambandi má þó benda á að ránfuglahatur hefur stórlega minnkað á síðustu áratugum. Ef til vill má skýra það í ljósi aukinnar eftirsóknar útlendinga í slíka fugla hérlandis. Það sem þeim finnst áhugavert hlýtur að vera einhvers virði, ekki satt?

Andúð á kjóanum er gríðarlega útbreidd og þykir sjálfsgöð. Það er t. d. föst venja hjá mörgum sveitakrökkum að steypa undan kjóanum ef þau finna hreiðrið. Þau leggja jafnvel á sig þó nokkurt erfiði til að finna það. Ekki nærri því allir viðurkenna að andúð þeirra á kjóanum á við lítil rök að styðjast heldur réttlæta menn andúðina svo rækilega að þeir trúa ástæðunum. Í þeim röksemdum kennir margra grasa. Algengast er að benda á að hann trufla aðra fugla, ræni t. d. kríuna.

(Úr Pétur og úlfurinn).

„Nytjafiskar“.

(Úr Selurinn Snorri).

felast undantekningarlítið í nýrri breytingu. Umdeild breyting þarf ekki að vera á nokkurn hátt slæm, en vegna einhverra afleiðinga hennar sem eru rangtúlkaðar er hún fordæmd.

Í stað þess að skilja og draga lærdóm af ákveðinni röskun eða breytingu er allt kapp lagt á að hylja eða eyða áhrifum hennar og þá kemur í hlut margra dýra að klæðast gervi visisins (indikatorsins).

Lifnaðarhættir og fjöldi dýra visar okkur á breytingar í framvindu eða röskun í náttúrunni sem oft má rekja til áhrifa mannsins. Þessi dýr eru oft talin meindýr og einnig þau sem líkjast þeim í útliti eða hegðun. Þannig eru allir mávar flokkaðir meindýr.

Verndun dýra í útrýmingarhættu er dæmigerð leið sem valin er til að breiða

til að menn séu á launum við að útrýma þessum fylginaut mannsins og er það hægt? Bjarni Sæmundsson segir í bók sinni „Spendýrin“: að „nytsemi rottunnar er nokkur með því að eyða miklum óþverra sem safnast fyrir á sorphaugum borgarinnar og heilsuspillir stafar af“. Því má svo bæta við að það er aftur á móti talið slæmt að hún fjölgi sér mikið eins og fyrrnefndar aðstæður valda (hringröksemdir).

Jafnlílegt verður að telja að hreinlætisvenjur og aðbúnaður manna hérlandis sé orðinn það góður að lítil eða engin hættastafi af rottunni sem smitbera.

Fé er lagt til höfuðs svartbak og aðrar mávategundir eru illa séðar á öskuhaugum. Röksemdirnar fyrir því að mávar séu óæskilegir nálægt byggðum eru smit-

Hann sést elta smáfugla og ræðst þar að auki á fólk. Þessi andúð virðist festast á barnsaldri og yfirgefa fólk aldrei síðan. Hún kemur mönnum meira að segja til að fara í herferðir og drepa alla kjóa sem þeir ná í. Hér hefur ekki verið minnst á æðarvarpið en eins og flest önnur dýr truflar kjóinn það. Oft er sáluhjálparatriði fyrir æðarbændur að drepa einn og einn varg. Þeim líður betur á eftir og allt gengur betur.

Þarna virðist vera um að ræða einhvers konar innþrentun. Krakkar í Vestmannaeyjum fá til dæmis varanlegt ofnæmi fyrir skúm því hann ræðst á lundapysjurnar sem þeir eru að sleppa. En krakkarirnir hafa sem kunnugt er að leik að færa til sjávar lundapysjur, sem fljúga inn í bæinn. Þeim finnst skúmurinn síðan upp frá því ljótur og ógeðslegur. Samúðin með lundapysjum er kannski horfin en athyglin er vakin á hinu illa í fari skúmsins og ef grannt er skoðað er af nógu að taka.

Þessi tilfinningabáttur er gríðarlega mikilvægur. Hann vegur ekki minna í að viðhalda herferð á hendur ref en það tjón sem hann veldur. Menn kvarta yfir tjóninu en árétta samt hversu óhugnanlegt sé að sjá dýrbitna kind.

Ekki svo að skilja að tilfinningaleg rök séu lélegri en önnur. Vandamálið er að ætíð er verið að fela þau bak við önnur oft ekki eins sönn. Það er nefnilega reynt að finna eitthvað að dýrinu svo hægt sé að

fordæma það. Oft hefur dýr ekkert með það tjón að gera sem það er sakað um. Dýrið er notað sem blóraböggull. Enda er þægileg lausn að skella skuldinni á eitt-hvert dýr sérstaklega þegar það er ekki ofarlega á vinsældarlistanum fyrir.

Sífelld er verið að búa til fleiri blóraböggla. Nýlegt dæmi er gulöndin sem er sökuð um stórkostlegt seiðaát. Mjög þægilegt er að skella skuldinni á hana ef illa gengur að rækta upp laxveiðiá. Það er varla tilviljun að farið er að tala um seiðaát gulandarinnar hérlandis um svipað leyti og upp koma efasemdir um árangur af seiðasleppingum í ár þar sem fiskur er fyrir. Umræðan um gulöndina beinir athyglinni frá óþægilegum hugmyndum eins og að seiðasleppingar séu gagnslausar. Það er þó vægast sagt mjög ólíklegt að gulöndin hafi merkjanleg áhrif á laxveiði. Samt er almennt viðhorf að álíta að meindýr sé sekt þangað til sakleysi þess sé sannað, í stað hins gagnstæða.

Tilfinningar eru óaðskiljanlega frá öllu mati á umhverfinu. Okkur líkar sumt vel og annað illa. Ekki er heldur nauðsynlegt að við höfum persónuleg kynni af hlut til að taka afstöðu til hans. Það eru t. d. fæstir sem hafa séð keldusvín en flestir vita að það er til og viðurkenna að stórsynd væri að það hyrfi. Varla yrði eins mikill einhugur um að syrgja svörtu rottuna sem er hér verulega völt í sessi, ef hún er ekki þegar horfin. Öll rök um viðhald fjöl-

breytni hljóta því að falla ómerk; spurningin er aðeins um hvort manninum finnst tegundin æskileg í lífríkinu eða ekki.

Um aðferðir og markmið meindýraeyðingar.

Aðgerðir gegn meindýrum sem til umræðu koma í þessari grein eru margþættar. Drápsaðferðir eru margvíslegar allt eftir því hvaða dýr á í hlut og hversu ill örlög það á skilið. Gegn rottum og músum svífst maðurinn einiskis og yfirleitt láta menn sér mannúðarhugmyndir í léttu rúmi liggja, umfram allt verður dýrið að drepast.

Það sem kannski skiptir meira máli er hvernig skipulagi aðgerðanna er háttað í hverju tilvik.

Fyrstar má nefna áætlanir um allsherjarútrýmingu. Dýrið skal drepist og allir þess niðjar hvar sem til þess næst og hetjan helst verðlaunuð ef hún er ekki á launum við athæfið þá þegar. Þessar aðgerðir eru oftast tilviljanakenndar og í svo til öllum tilvikum út í hött, dæmdar til að vera áhrifalausar. Ef allsherjarútrýming ætti takast þyrfti að leggja í það þúsundfalda vinnu á við það sem nú er gert. Kostnað við slíkt þarf varla að áætla hér en um mjög háar upphæðir er að ræða.

Á þessu stigi málsins bendum við á að þessi hlið málanna er vel og skemmtilega reifuð af Arnþóri Garðarssyni prófessor í inngangi að „Fuglunum“, bók Landverndar.

Það er ástæða til að skoða hvað allsherjarfækkun þýðir. Þannig aðgerð er hugsuð út frá því að skaðinn sé í réttu hlutfalli við fjölda dýranna. Röksenda-færslan er eitthvað á þá leið að ef við drepum einn svartbak eða mink er einu kvikindi færra til að valda tjóni. Svo einfalt er þetta þó ekki.

Í fyrsta lagi er það alls óvíst að tjónið minnki þó dýrunum fækki eitthvað.

Í öðru lagi þarf að drepa meira en nemur árlegri fjölgun til að um varanleg áhrif sé að ræða. Þó að drepnir séu 30.000 svartbakar á ári skiptir það engu máli þegar 50.000 ungar koma úr eggjum á hverju sumri.

Í þriðja lagi er hugsanlegt að ástandið versni fyrst í stað við fækkun og margfalda þurfi átakið til að halda í horfinu. Mörg dýr verja ákveðið svæði og halda öðrum dýrum sömu tegundar frá. Ef t. d. hrafnapar er drepist getur svæðið fyllst af geldhröfnum sem þá fyrst fara að verða til vandræða.

Það gagnar því ekki að byrja bara að drepa ákveðið dýr ef það er talið valda tjóni. Fyrst verður að meta tjónið og hugsanlegar nytjar og síðan að athuga hvaða aðgerðir koma til greina.

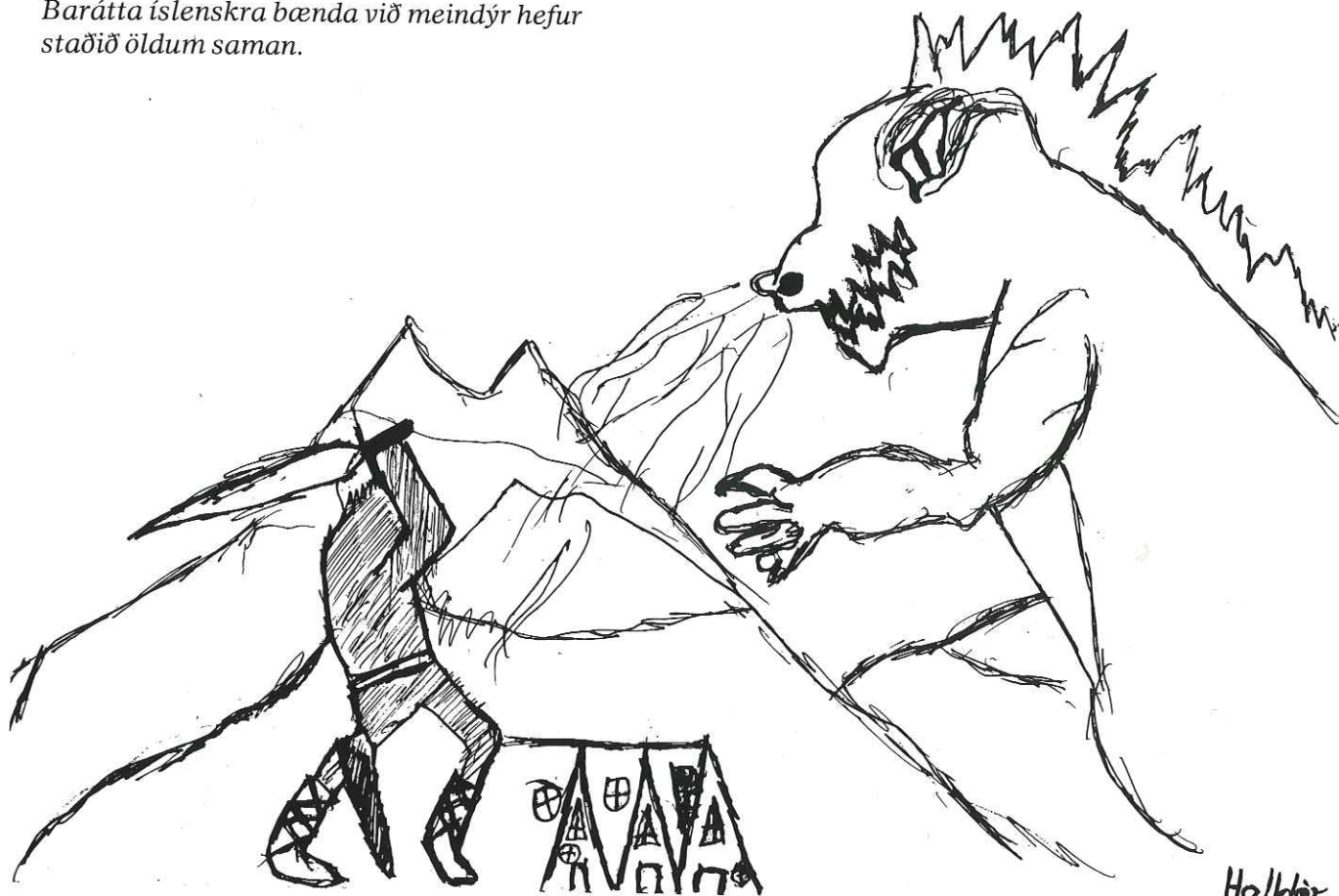
Ef aðgerðirnar draga ekki úr tjóni bætist kostnaðurinn hreinlega við og gerir það meira.

Ef aðgerðirnar koma algerlega í veg fyrir tjónið en kosta jafnmikið eru að-

Skynsömu vísindamennirnir.

Helgi Thor.

Halldór

gerðirnar ekki bara tilgangslausar heldur slæmar því „tilgangslaus“ inngrip hljóta að vera óæskileg.

Þarna má svo hugsa sér alls konar milli-stig. Aðalatriðið er að aðgerðirnar verða að vera markvissar og ekki skal hefja þær fyrr en allar líkur eru á að afleiðingarnar verði þær sem til er ætlast. Útrýming er þannig aðgerð að hana ber að forðast nema við blasi landauðn af völdum dýrs og ekkert annað komi til greina – sem sagt, aldrei.

Heildarfækkun er varla hægt að mæla með eins og ljóst má vera af framansögðu. Slíkar aðgerðir eru í flestum tilfellum til friðþægingar eftir hugmyndinni „betra er illt að gera en ekkert“.

Ef nauðsynlegt er að gera eitthvað verður að nota staðbundnar aðgerðir sem eiga við þar sem tjón vegna ágangs dýra er meira áberandi en annars staðar, t. d. í nágrenni æðarvarpa. Slíkar aðgerðir geta hugsanlega dregið úr skaða eða a. m. k. komið í veg fyrir aukinn skaða. En óljóst er hvort um raunverulega fækkun meindýrsins á viðkomandi svæði geti orðið að ræða þar sem dýrin eru oft mjög hreyfanleg og hafa lítt takmarkaða útbreiðslu. Þessar aðgerðir eru eitthvað viðhafðar hérlandis og verða að teljast gáfulegri en fyrri kosturinn, en víst er að í flestum tilfellum þyrfti mun meiri vinnukraft en nú er fyrir hendi ef raunhæfur árangur ætti að nást en þá er eins víst að kostnaður vegna aðgerða færi fram úr eðlilegu marki.

Rétt er að benda á að aðgerðir gegn hættulegum einstaklingum meðal dýra eru sjálfsagðar. Þetta gildir helst um dýrbíta sem skjóta upp kollinum öðru hverju þótt dregið hafi úr þessari hegðun hjá tófum í seinni tíð.

Eins og áður hefur verið vikið að er hreindýralöggjöfin í mörgu athyglisverð. Fyrst og fremst skal láta bændur sem fyrir mestum ágangi verða njóta andvirðis felldra hreindýra. Svo skal gæta þess að veiða ekki hreindýr þar sem þau eru að hagvenjast og æskilegt er að þau nemi lönd.

Það er óhætt að fullyrða að mestöll barátta manna við meindýr hérlandis er vonlaus. Sú soun fjármuna sem þessi barátta veldur er einungis réttlætanleg á þeim forsendum að um atvinnubótavinnu sé að ræða, eða þá að nauðsyn sé að svala drápsfýsn sem kæmi annars fram í alvarlegri glæpum.

Æðarfuglinn.

Ekkert dýr hefur valdið eins miklum skaða á lífríki landsins og æðarfuglinn. Hann verður því að teljast landsins mesta meindýr.

Æðurin hefur valdið meiri ofsóknum gegn dýrum en nokkurt annað einstakt fyrirbæri og hefur þar með haft ómælanleg áhrif, enda er ekki til það meindýr á landi sem truflar ekki æðarvarp.

Vafamál verður að teljast hvort telja skuli æðarfugl til húsdýra. Maðurinn

hefir beinlínis stuðlað að þéttari vörpum til að auðvelda nytjar en áhrif meindýra eru einkum þau að dreifa varpinu (sbr. minkinn áður). Þessi dýr hindra því nytjar en alls er óvíst að áhrif þeirra teldust óæskileg ef ekki væri dúnninn. Það getur verið að þetta mál leysist af sjálfu sér ef dúnn heldur áfram að lækka í verði.

Dæmigert bull.

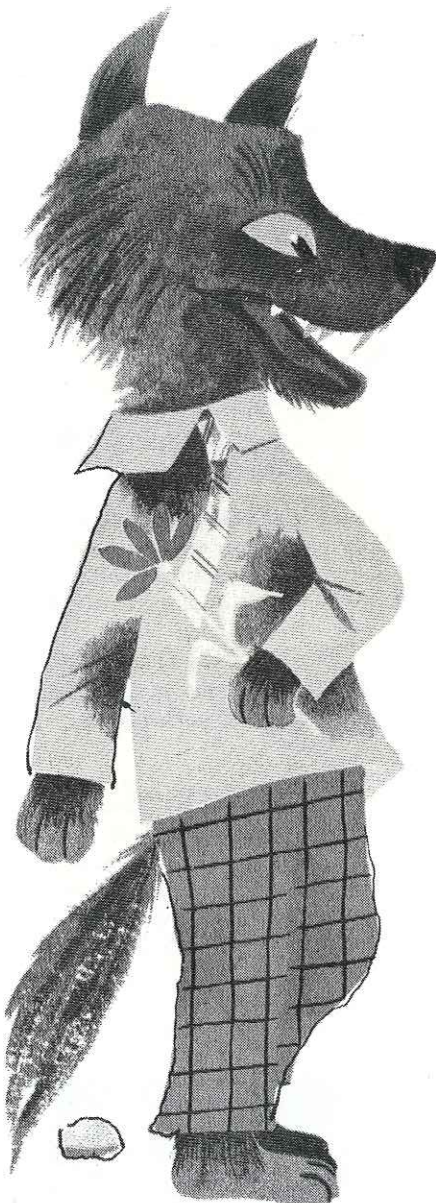
Ekki er hægt að ákveða út frá almennum viðhorfum hvaða dýr eru meindýr og hver ekki, alveg eins og ekki er hægt að tala um æskilega eða óæskilega hluti í náttúrunni. Það getur hver ákveðið fyrir sig hvað honum líkar og hvað ekki, en að alhæfa það upp á alla er óþolandi. Sú er þó tilhneigingin í okkar frelsiselskandi þjóðfélagi að leyfa mönnum ekki að gera upp

(Úr Pétur og úlfurinn).

hug sinn til grundvallaratriða heldur að þvinga upp á þá samræmdri skoðun sem þeir bera síðan sem kross í gegnum lífið.

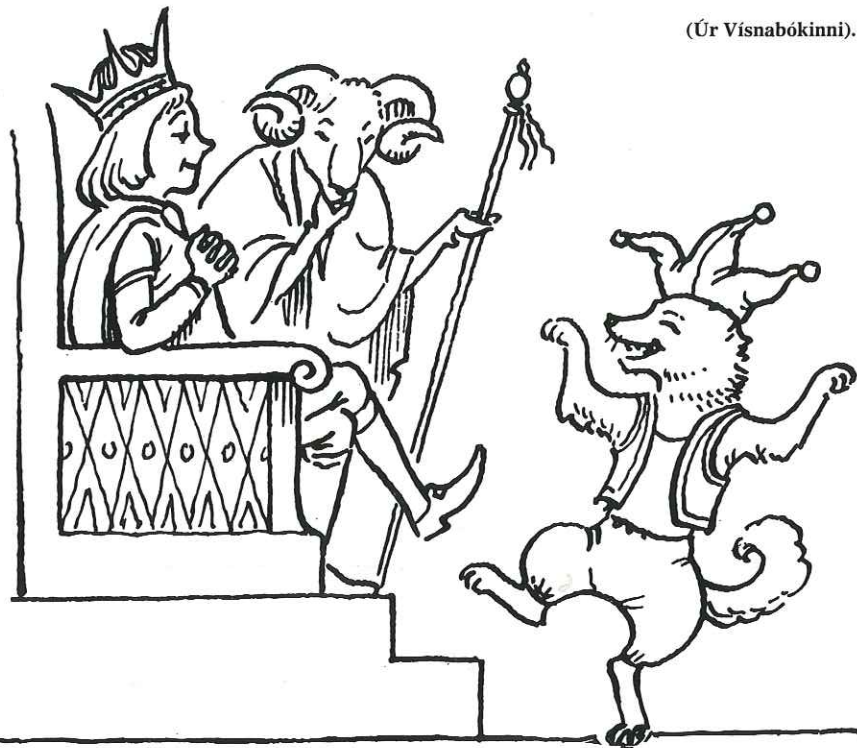
Þessi þvingun gerir ágætlega skyni borið fólk að andlegum krypplingum, sem sjá allt lífríkið eftir formúlunni sem stríð milli góðra og illra afla. Þessi öfl eru síðan raungerð í ákveðnum dýrategundum. Hinn venjulegi maður finnur sig knúinn til að leggja sitt af mörkum í þessari baráttu með því að drepa tákn hins illa, þ. e. meindýrin, svo sem ref og mink en styðja af öllum mætti tákn sakleysisins, t. d. blessaða maríuerluna.

(Úr Rauðhettu).

„A skaga, sem á sinni ævi vann nærri fjögur þúsund dýr. Eins skaut ég mikið af tófum á veturna. Kynni mín af tófunni eru þessi: Hún er eitt hið grimma og blóðþyrsta dýr sem til er og skal ég tilfæra hér nokkur dæmi um það.“

(Úr Morgunblaðinu).

(Úr Vísnaðókinni).

Hagsmunaaðilar veljast oft til ákvarðanatöku í viðkvæmum málum.

Þarna birtist þessi tilhneiging þjóðfélagsins í sinni nöktustu mynd en hún sést í mörgu öðru, t. d. kynþáttahatri og þjóðerniskennd manna. Verðmæti skipta hér engu máli. Þetta er einungis endurkast viðhorfa okkar sem veljum þessa þjóðfélagsgerð. Endurkast sem óhjákvæmilega hlýtur að koma, því illgresi vex stöðugt þar sem því er sáð.

Um leið og einhver hætta er á sjálfstæðri hugsun er hamrað á nauðsyn þess að berjast fyrir stöðu sinni. Það væri hættulegt ef einhverjar undantekningar væru á þessari baráttureglu. Sífelld er bent á að þessi orrusta lífsins bjóði upp á margar hetjudáðir og til mikils sé að vinna. Þeir sem troðið hafa á flestum verðmætum eru svo sjálfsgóðar fyrirmyndir komandi kynslóða. Það er því mikilvægt að meindýrastríðið sé hetjulegt. Frásagnir Morgunblaðsins af mönnum sem standa óeigir gegn óargadýrum í gervi minka eða refa eru til þess ætlaðar að stappa í menn stálinu og ýta frá öllum efa.

Hugmyndir hópa eins og tófuvináfélagsins eru í besta falli afskrifaðar sem lélegur brandari.

Heildarlögmálið er, að allt sem ekki er hægt að hafa stjórn á er ógnun sem verður að mæta af takmarkalausri hörku.

Að lokum viljum við taka fram að við samantekt þessa texta var okkur ekki hlátur í huga. Við vonumst til þess að mönnum sem hafa með þessi mál að gera og láta í sér heyra, lærist, hversu alvarlega og viðkvæma hluti þeir eru að fást.

við. Það er siðferðisleg skylda þeirra sem telja sig hafa þekkinguna að miðla henni. Þögnin losar engan undan ábyrgð.

Upplýsingabrunnar höfunda

Við gerð greinarinnar voru tekin viðtöl við Agnar Ingólfsson prófessor, Sigurð H. Richter Keldum og Erling Hauksson Rannsóknarstofnun Fiskiðnaðarins. Mönnum þessum færum við okkar bestu þakkir.

Margir hafa lagt okkur lið með ýmsum ábendingum og yfirlestri handrita og er þeim öllum þakkað.

Af bókum var helst stuðst við verk Bjarna Sæmundssonar: *Spendýrin*, útg. 193 ; rit Landverndar: *Vilt Spendýr*, útg. 1980 og *Fuglar*, útg. 1982. Þessi ritverk eru öllum hollt lesefni sem fræðast vilja um íslensk spendýr og fugla.

Við notfærðum okkur auk þess ýmsar blaða- og tímaritsgreinar. Af íslenskum greinum komu flestar úr *Morgunblaðinu*, *DV* og *timaritunum* *Ægi*, *Náttúrufræðingnum* og *Náttúruverki*.

Óhætt er að leita til Náttúruverks varðandi nánari upplýsingar um heimildir höfunda.

Myndir í greininni eru aðallega sóttar í ýmsar barnabækur (sjá texta við myndir) en tvær eru frumsmíð og þökkum við höfundum kærlega.

(Úr Pétur og úlfurinn).

Hluti II: Selurinn með mannsaugum

Þær raddir gerast æ háværi sem telja það réttlætandi að selum sé eytt að miklum hluta hér við land. Það getur því varla talist vafamál að selir eru af sumum taldir meindýr. Á síðustu árum eru íslensku selategundirnar, landselur og útselur, að breytast í óargadýr. Þetta hefur gerst með stöðugum árðri framámanna í fiskiðnaði sem finna selum allt til foráttu. Selamálið er tiltölulega skýrt dæmi um þau vinnubrögð sem ríkja í meindýramálum hérlandis og raunar víðar.

Mál þetta er ekki ný bóla heldur hefur það hlaðist upp á síðustu 10 árum eða jafnvel lengur. Þessi þróun hefur nú náð því stigi að allri skynsemi hefur verið varpað fyrir röða og herferð hafin gegn selum.

Málið komst fyrst á skrið þegar selanefnd var skipuð af sjávarútvegsráðuneytinu 1975. Nefndin var skipuð í samráði við Fiskifélag Íslands og var ætlað að athuga selastofnana með sérstöku tilfelli til hringorma í fiski. Enda var þá vitað að ekki yrði fundin lausn á því vandamáli án þess að það snerti seli á einhvern hátt. Nefndin starfaði til ársloka 1977 og skilaði þá niðurstöðum rannsókna sinna og tillögum um framhald aðgerða. Álit nefndarinnar var að frekari rannsókna væri þörf á sambandi sela og hringorma og varað var við drápsherferð á hendur selum.

Í ágúst 1979 var svo skipuð ný nefnd, hringormaneftnd. Hún átti fyrir hönd ráðuneytisins að hafa umsjón með rannsóknum á hringormavandamálinu og þeim aðgerðum sem kynnu að verða nauðsynlegar. Nefndin er að mestu skipuð fulltrúum stærstu söluaðila sjávarafurða og greiða þeir allan kostnað við rannsóknir og aðgerðir.

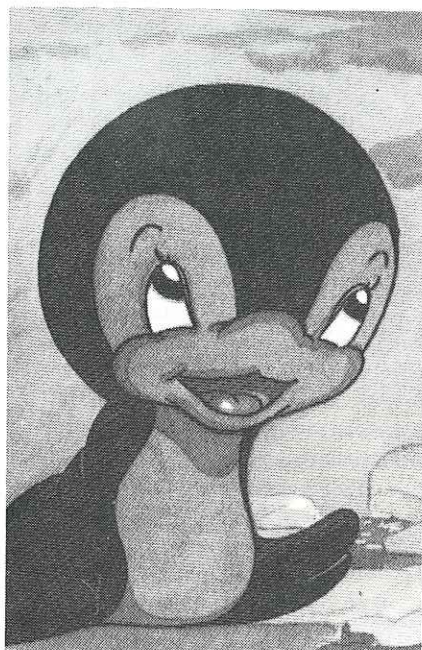
Niðurstöður nefndarinnar liggja ekki fyrir en þrátt fyrir það eru aðgerðir hafnar gegn selum. Eða eins og það er orðað, reynt er að örva selveiði. Hringormaneftnd hefur síðan verið miðpunkturinn í þessari umræðu um seli. En hvers vegna hafa selirnir verið dæmdir til dauða? Við skulum nú líta á málin, fyrst út frá sjónarhóli hringormaneftndar og síðan athuga betur rök hennar gegn selum.

Dauðasyndir selsins (málflutningur á kærvaldsins):

Selir eru í beinni samkeppni við manninn um fiskana í sjónum. Um þetta atriði segir hringormaneftnd: „Það er ekki fullrannsakað, enda er það breytilegt frá einum tíma til annars, hversu mikið af nytjafiski selurinn hér við land étur á hverju ári. Hringormaneftnd getur upplýst það eitt að það skiptir hundruðum togara-

farma á ári“. Það kostar okkur því ekkert smáræði að ala selina.

Þar við bætist að selir koma fyrir í ósum laxveiðiáa og éta lax þó reyndar sé ekki fullljóst hversu mikið og því er óvíst hvaða áhrif þetta hefur á árnar. Ekki er nóg með að óhemjumagn af fiski hverfi ofan í seli heldur trufla þeir beint fiskveiðar landsmanna. Selir éta fisk úr veiðarfærum og stórskemmma net með því að flækjast í þeim.

(Úr Selurinn Snorri).

Veigamesta atriði í málflutningi selastæðinga er hringormamálið. Sá skaði sem Íslendingar verða fyrir vegna hringormsins verður vart metinn. Þetta tjón skrifast allt á selinn því hann er nauðsynlegur milliliður á lífsferli hringormsins. Hringormurinn verður kynþroska í sel og dreifir þaðan eggjum sínum um sjóinn. Næst fer ormurinn í krabbadýr sem síðan lenda ofan í þorski. Lífsferlinum lýkur með því að sýkti þorskurinn er étinn af sel. Því væri enginn hringormur ef selirnir væru ekki til staðar.

Sýking íslensku selastofnanna er sögð aukast svo að búast má við að vandamálið vaxi. Ennfremur telur hringormaneftnd að sel sé að fjölga hér við land auk þess sem fleiri ormar séu í hverjum fiski en áður og fleiri fisktegundir fái nú í sig orm. Það er því ekki að ástæðulausu að hringormaneftnd telur sig ekki geta beðið eftir að rannsóknum ljúki heldur álitur nefndin nauðsynlegt að hefja aðgerðir strax. Einn starfsmaður hringormaneftndar orðar það þannig: „Ekki er hægt að taka sénsinn á því að selnum fjölgi meira og því verður að koma í veg fyrir það“.

Hringormaneftnd ákvað að örva selveiði með veiðiverðlaunum og stuðla þannig að fækkun sela eða koma í veg fyrir fjölgun þeirra. Þetta var fyrst gert í fyrrasumar og veiddust þá um 5000 dýr. Aðstandendur aðgerðarinnar gera sér grein fyrir að ekki má slaka á veiðitakinu ef það á að hafa áhrif. Veiðiverðlaunin eru því hækkuð og verða í sumar 1000 kr. fyrir fullorðinn útsel en 300 kr. fyrir kóp og 700 kr. fyrir fullorðinn landsel en 100 kr. fyrir kóp. Hringormaneftnd tekur það skýrt fram að ekki sé um útrýmingarherferð að ræða heldur sé verið að viðhalda gömlum hlunnindum til bóta fyrir byggðir landsins. Um leið er verið að safna gögnum til vísindarannsókna því skila þarf neðri kjálka ásamt upplýsingum um dýrið til að fá verðlaunin greidd. Dýrin eru síðan aldursgreind eftir kjálkunum og þannig fást upplýsingar um aldursdreifingu í stofnunum frá ári til árs og vísbendingar um hvort selum sé að fjölga eða ekki. Er þetta ekki allt gott og blessað?

Litið á rök selaóvina:

Við skulum byrja á því að líta á hvort kjálkarnir gefi þær upplýsingar sem til er ætlast. Sú er ekki raunin. Til þess að upplýsingarnar hafi eitthvert gildi verður að vera tilviljun hvaða dýr er drepit. Með öðrum orðum: sömu líkur verða að vera á því að allir einstaklingar veiðist. Mikið skortir á að veiðarnar hafi verið framkvæmdar á þennan hátt. Þær voru ekki stundaðar á vísindalegan hátt heldur voru bændur og sportveiðimenn í aðalhlutverkum. Því má búast við að auðveldustu dýrin hafi verið drepin, ung, sjúk eða gömul. Niðurstöðurnar verða því verulega skekkta og ekkert á þeim byggjandi. Reyndin varð líka sú að í fyrrasumar var veiðin nær eingöngu kópar.

Selir eru aðallega fiskætur. Það er þó óraunhæft að umreikna þann fisk sem þeir éta yfir í dollara. Auk svonefndra nytjafiska éta selir ýmsar aðrar tegundir sem ekki eru nýttar til dæmis sandsíli. Meira máli skiptir að aðallega er um ungfisk að ræða. Þær athuganir sem hér hafa verið gerðar sýna að nær eingöngu er étinn 1–3 ára gamall þorskur mest af 1 árs og minnst af 3ja ára fiski. Náttúruleg dauðsföll þorskseidda eru mikil og hefur 3ja ára seiði aðeins 41% líkur á því að ná hrygningaraldri. Afföll á yngri seiðum eru svo miklu meiri, en þorskhrygna gýtur 3–5 milljónum hroga í hvert skipti. Mörg önnur dýr éta seiði nytjafiska okkar, einkum aðrir fiskar. Að minnsta kosti er mjög vafasamt að fækkun sela hefði áhrif á stærð þorskstofnsins, hvað þá á útflutningstekjur Íslendinga.

Frétt Ólafs Sigurðssonar, Sjónvarpinu 6/6 1983

Selveiði er nú að hefjast hér við land.

Mjög hefur dregið úr selveiðum hér við land á undanförunum árum. Til skamms tíma voru veiddir hér á ári hverju sjö til átta þúsund selkópar og dæmi um 15 þúsund og voru þá skinninn það eina sem var nýtt. Í fyrra var greitt fyrir að drepa 3400 seli. Auðsætt er að sel hlýtur að fjölga geigvænlega, ef veiðin verður aðeins þriðjungur til helmingur af því sem áður var. Þetta hefur valdið fiskverkendum miklum áhyggjum, þar sem selurinn hýsir hringorminn, sem veldur miklum kostnaði við að hreinsa hann úr fiskinum. Þessi kostnaður hefur meira að segja farið vaxandi, þar sem nú verður að ormahreinsa allan saltfisk, sem fer til Portúgal.

Á undanförunum árum hefur verið á selskinnum farið hraðlækkandi og hafa bændur ekki talið borga sig að veiða selinn að undanförunu. Selveiðar í fyrra ollu nokkrum deilum, ekki síst vegna þess að oft voru selahræ skilin eftir í fjörunni, til mikilla óþrifa. Í sumar verða greiddar þúsund krónur fyrir að veiða fullorðinn útsel og 750 krónur fyrir fullorðinn landsel. Fyrir að veiða útselskóp verða greiddar 250 krónur en hundrað krónur fyrir landselskóp. Þá verða í ár greiddar tíu krónur fyrir hvert kíló af selsskrokkum, sem skilað er í frystihús og er ætlunin að vinna þá í meltu, sem verður notuð í fóðurbæti. Þetta hefur þegar verið reynt hér og í Noregi og gefið góða raun. Kópaskrokkar eru 30 til 45 kíló og skrokkar af fullorðnum sel allt að 400 kíló. Þannig að hér er um mikið hráefni að ræða. Enn er mjög erfitt að selja selskinn. Fyrir baráttu náttúruverndarmanna hefur verið bannað að flytja þau til landa Efnahagsbandalagsins og Bandaríkjanna, en áður fyrr voru þau notuð í eftirsóttar og dýrar kápur. Samband íslenskra samvinnufélaga tekur við skinnum, en tryggir ekki að þau seljist.

En það er víðar en á Íslandi, sem menn óttast selinn. Páll Pétursson, sem sér um gæðaeftirlit hjá einu stærsta fiskvinnslufyrirtæki í Kanada, sem gerir út 40 skuttogara, skýrði fréttastofunni svo frá í dag, að minnkandi selveiði hefði sjáanleg áhrif á aukningu á hringormi. Á undanförunum tveimur árum hefði hringormur farið mjög vaxandi á miðum við austurströnd Kanada og við Nýfundnaland og fundist nú á svæðum, þar sem hann hefði aldrei sést áður, svo sem við Labrador.

Það er vissulega umhugsunarefni ef samtök, sem er að takast að stöðva hvalveiðar, taka sér fyrir hendur að stöðva selveiðar. Þess hefur þegar orðið vart í bréfi sem Greenpeace-samtökin hafa sent íslenskum stjórnmöndum um þetta mál.

Þá er enn eftir að nefna það, að selurinn étur heil ósköp af fiski og í Kanada áætla menn að hann éti álíka mikið og allur fiskiflotinn veiðir.

Hér birtist dæmigerð frétt úr ríkisfjölmiðli. Auk örökstuddra ályktana fréttamannsins er vitnað í Pál Pétursson sem vinnur í fiski í Kanada. Niðurstaða fréttarinnar er að sjálfsögðu í fullu samræmi við skoðanir selaóvina hér á landi.

Engin úttekt hefur farið fram á veiðar-færatjóni af völdum sela hér á landi eða beinu aflatjóni. Át úr netum er hinsvegar ekki eðlileg fæðuöflunaraðferð fyrir seli og mætti búast við að þarna væru á ferðinni sjúk eða veikburða dýr.

Alvarlegasta tjón landsmanna af völdum sela er álitið vera ormar í fiskholdi. Það neitar því enginn að fiskur með hringormi í holdinu er léleg vara. Það þarf því að losna við orminn úr fiskinum. Sú leið að tína ormana úr holdinu er bæði dýr og engan veginn fullnægjandi. Talsvert hefur verið reynt til að finna betri aðferðir en með litlum árangri. Það er því freistandi að nota svokallaðar líffræðilegar leiðir til að koma í veg fyrir sýkingu. Líffræðilega aðferðin felst í því að trufla lífsferil ormsins þar sem hægst er að grípa inn í hann. Auðveldast er að fækka einum hýslinum. Svo skemmtilega vill til að það hefur þegar verið gert. Þar er átt við þorskin, en ef marka má niðurstöður fiskifræðinga hefur honum fækkað verulega á síðustu árum. Færri þorskar virðast hins vegar ekki hafa orðið til þess að

hringorm fækkaði. Sú eindregna niðurstaða að fækkun sels hefði þessi áhrif er því mjög einkennileg, þar sem einum hýsil hefur verið fækkað en samt á hringormum að hafa fjölgað. Þessu hefði hringormanefnd mátt velta fyrir sér áður en hún skar upp herör gegn selum.

Talsvert hefur verið reynt að finna samband á milli hringorma í fiski og fjölda sela. Rannsóknir sem gerðar hafa verið gefa ekki afdráttarlaus svör. Niðurstöðurnar benda hinsvegar til þess að mjög fáa seli þurfi til að viðhalda verulegri sýkingu í fiski. Því má búast við að til þess að fækka hringormum þurfi að ganga svo nærri selastofnum landsins að jaðri við útrýmingu. Auk þess er talið að ýmsir aðrir þættir hafi veruleg áhrif á sýkingartíðni í fiski svo sem hafstraumar, botngerð og fleira. Lítið er þó vitað um þessi áhrif. Einnig má benda á að lífsferill hringormsins er ekki einu sinni að fullu þekktur en almennt er talið að þorskurinn fái hann í sig við að éta einhver krabba-dýr. Þekking manna á samspili hringorma í fiski og sela er lítil og engan veginn er

ljóst hvaða áhrif hver fækkun eða fjölgun hýsla hefur á stofnstærð hringorma. Aukin sýkingartíðni í fiski er rakin til fleiri sela nú en áður. Leit að ornum hefur stóraukist, tæknin hefur batnað og því er ekki óeðlilegt að fleiri ormar finnist í fiskum nú til dags. Einnig hefur verið bent á að ef til vill éti selurinn sýktustu fiskana og framkvæmi þannig hreinsunarstarf fyrir fiskiðnaðinn. Hvað sem öllu rökum líður berja selaóvinir höfðinu áfram við steininn og krefjast fækkunar sela.

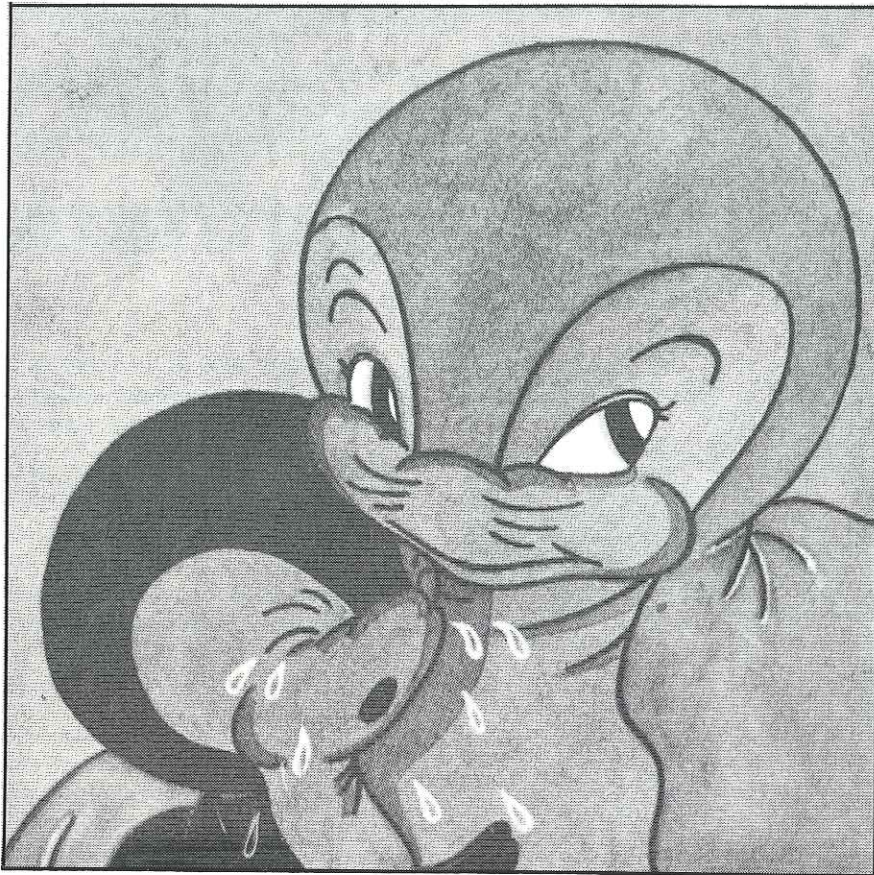
Ein mikilvægasta röksemdin fyrir örvun selveiða er sú að eftir að veiðar minnkðu hafi sel farið fjölgandi. En er það svo? Hringormanefnd telur að um 2% aukning á selastofnum hafi verið undanfarin ár og er þá byggt á talningum sem gerðar voru á hennar vegum úr lofti og af ljósmyndum árið 1980. Niðurstöðurnar eru síðan bornar saman við eldri talningar bæði af landi og úr lofti en komið hefur í ljós að talningar úr lofti taka fram öðrum talningaraðferðum. Hér er um grófa of-túlkun á gögnum að ræða. Ekki er einu sinni tölfraðilega marktækur munur á tölunum frá 1980 og þeim eldri. Sú fjölgun sela sem hringormanefnd telur sig fá má rekja til samanburðar á tölum frá 1973 við þær frá 1980. Vissulega var flogið yfir ákveðin svæði 1973 en þá voru selir ekki taldir sérstaklega heldur var athygliinni einnig beint að fuglum enda um yfirlitsflug að ræða. Ef þessari „talningu“ er sleppt en athugaðar tölur frá selatalningu 1976 og 1977 kemur í ljós að samanborið við fjölda sela 1980 voru selir fleiri 1976 og 1977. Þá byggjast tölurnar aðeins á einu flugi og oft ekki í sömu mánuðum ársins. Auk þess er mismunandi eftir sjávarföllum hve mikill hluti sela er á landi. Fyrir utan þetta eru ýmis vandkvæði falin í þessari aðferð og má nefna að selir fælast flugvélur og forða sér í sjóinn við yfirflug og flugvélur fara of hratt til þess að talning geti verið örugg.

Rökstuðningur fyrir fjölgun sela byggir

„Nytjafiskur“.

(Úr Vísnaðókinni).

(Úr Selurinn Snorri).

einnig á upplýsingum bænda um að útsels hafi orðið vart á nýjum stöðum. Útbreiðslu- aukning þarf ekki að þýða stærri stofn auk þess sem ekkert er vitað um hvort hentug látur hafi takmarkað fjölda útsela. Vafasamt verður því að telja út frá þessum upplýsingum að selum hafi fjölgað við landið. Hvað varðar veiði fyrri ára bendir ekkert til þess að hún hafi haft áhrif á stofnstærð sela. Skýrslur, sem fyrir liggja um veiði, sýna að hún var lengi stöðug án merkjanlegra áhrifa á selastofna. Í sambandi við þetta má benda á að selir eru langlíf dyr og til þess að stofninn sé í jafnvægi þarf selapar einungis að koma upp tveimur kópum á lífsleiðinni. Áður beindust veiðar einkum að kópum og talið er að eðlileg dánartíðni þeirra á 1. ári sé að minnsta kosti 50%. Þannig að helmingur kópa drepst hvort sem þeir eru veiddir eða ekki. Af framsögðu má ljóst vera að hæpið er að kópa-veiði hafi nokkur áhrif á stofnstærðir sela.

Það er kannski einkennilegt að fetta fingur út í aðgerðir sem ekkert vit er í. Í þessu tilfelli er það þó svo að tilgangs- lausar aðgerðir breytast í skemmdar- starfsemi við framkvæmdina. Tugir sela- skrokka voru skildir eftir í fjörum og látnir rotna þar og ekkert hirt af þeim nema neðri kjálkinn. Bent hefur verið á að þetta er fremur ókræsileg sjón auk þess sem lyktin af rotnandi hræjum er slæm. Einnig veldur þetta grútarmengun sem til dæmis getur skaðað fuglalíf, þar á meðal örninn. Aðgerðirnar eru einnig svo

óvísindalegar að ógjörningur er að segja til um hvort þær hafi einhver áhrif. Þegar það er svo óljóst, svo ekki sé meira sagt, að yfirstandandi veiðar minnki eitthvað skaðann sem menn telja sig verða fyrir af sel hvers vegna er þá verið að þessu?

Þjóð sem byggir lífsafkomu sína á fisk- framleiðslu getur ekki látið eins og snýkjudyrr í fiski skipti hana engu máli. Sóma síns vegna verður hún að leysa það mál og það heldur fyrir en seinna. Og fleira kemur til. Það ríkir vandræðaástand í sjávarútveginum og mikið álag er á yfir- mönnum að koma með skýringar. Skýr- ingarnar eru að sjálfsgöðu margar óþægi- legar fyrir útvegsmenn. Til dæmis lélegur rekstur fiskvinnslufyrirtækja, ofveiði og of stór floti fiskiskipa. Með því að blása upp hlut selsins er hægt að beina athygl- inni frá öðrum óþægilegri skýringum. Sem dæmi má nefna að framámenn í fisk- iðnaði kalla hringorminn nú selorm og reyna til hins ýtrasta að festa það nafn í málinu. Hringormanevnd nefnir sig nú ætíð: „Selormanevnd“.

Það liggur líka ljóst fyrir að allur broddur færi úr ásökununum ef ekkert væri gert í málinu, því verður eitthvað að gera. Þessar aðgerðir mega þó ekki vera svo harðar að náttúruverndarmenn fái of mikinn hljómgrunn. Sú leið er því valin að segjast vera að styðja gamlar nytjar en afneita útrýmingarherferð og jafn- framt bent á að verið sé að afla gagna til rannsókna. Þetta er um leið viðurkenning á því að aðgerðirnar séu einskis virði þar

sem mikilvirkustu fækkunaraðgerðirnar eru ekki valdar. Það ætti að vera hægt að fækka útsel á tiltölulega ódýran hátt með því að deyða kynþroska urtur í látrunum. En útselurinn er varla meira en 10% af selum við landið. Afgangurinn er landsel- ur og er hann öllu erfiðari í eyðingu vegna þess hvað hann er dreifður.

Í þessu sambandi er rétt að geta þess að stórtækar fækkunaraðgerðir sem tefldu framtíð selastofnsins hér við land í tví- sýnu koma ekki til greina frá náttúru- verndarsjónarmiði. Umræða selaand- stæðinga hellist yfir fólk úr fjölmöldum á meðan sérfræðingar á launum hjá þjóð- inni hlæja að ruglinu og benda hver öðr- um á að þetta sé allt skýrt í hinum eða þessum bæklingnum og menn þurfi bara að útvega sér hann til að komast að hinu sanna.

Vissar tilraunir eru þó uppi til að stuðla að skynsamlegum ákvörðunum um hvað beri að gera varðandi einstakar dýrateg- undir. Náttúruverndarráð hefur nefnd á sínum vegum til ráðgjafar um hvað best sé að gera í svona tilfellum. Þessi nefnd er kölluð tegundanevnd og skilar hún álit eingöngu til náttúruverndarráðs. Hún hefur látið ýmis mál til sín taka og hefur meðal annars rætt selamálið. Náttúru- verndarráð hefur síðan sent frá sér vand- aðar ályktanir til „allra“ sem málið snertir nema almennings. Í þessum ályktunum eru rök hringormanevndar tekin fyrir á málefnalegan hátt og reynt að benda á hversu varhugaverður núverandi að- gerðir eru. Lítið hefur þó verið reynt að skýra málið út fyrir almennings. Land- vernd hefur hug á að bæta úr þessu og hefur sett á fót nefnd til að fjalla um sela- málið. Ætlunin er að gefinn verði út bækli- ngur sem menn geta væntanlega keypt sér og komist að sannleikanum. Á meðan eru birtar meitlaðar greinar gegn sel í dagblöðum og ritum eins og Ægi.

Hægt og hægt festist sú mynd í vitund almennings að selurinn sé meindýr og eins og dæmið um tófuna sýnir er hægara sagt en gert að breyta þeirri skoðun fólks. Verði ekki reynt að sporna við þessari þróun verður útrýmingarherferð á hendur selum að lokum eðlilegasti hlutur í heimi.

Lokið í maí 1983.

(Úr Pétur og úlfurinn).